

Háromszáz esztendeje bontakozott ki a Rákóczi-szabadságharc

II. Rákóczi Ferenc Felső-Tisza vidéki hadjárata¹

(1703. július 16–október 15.)

II. Rákóczi Ferencre és szabadságharcára való emlékezésben – szokásainktól eltérően – van valami állandóság. Bár Rákóczi az eltelt századok folyamán nem merevedett szoborrá, vagy emlékművé néhány történelmi személyiségünkhöz hasonlóan, itt másfajta állandósággal kell találkozunk. Rákóczi neve ugyanúgy tartalommal nem megtöltött, mint ahogy a szobor is csak szobor, ha azonkívül, amit látunk rajta, nem sokat tudunk az ábrázoltról.

Szándékosan vontam párhuzamba Rákóczi nevét a szobrokkal!

A Rákóczi név megszámlálhatatlan sokaságban található utcánk, tereink, intézményeink és szervezeteink nevéként. Ez így talán helyes is, de remélhető-e, hogy a fejedelem szabadságharcának közelgő 300 éves évfordulóján – igaz, addig még van két hónap – e név hallatán nemcsak a férfiasan szép arc fog tartalom nélkül a háttérből előtűnni a Mátyóki-képhez hasonlóan, hanem az is, hogy ki is volt tulajdonképpen Rákóczi Ferenc, és kik voltak, akiknek hívására hazajött lengyelországi bujdosásából és harcuk vezére lett. Ezt várjuk itt meggyőzően a mai nappal kezdődő tudományos ülésektől, az egész országban vélhetőleg meginduló mozgolódásoktól és a szép tricentenáriumra várhatólag megjelenő kiadványoktól.

A történelem nemcsak ismereteket közöl, hanem eszméket is terjeszt – fogalmazta meg éppen 25 évvel ezelőtt a neves Rákóczi kutató, Kópeczi Béla professzor, Pécsen egy kuruc-kori kérdésekkel foglalkozó konferencián. És mi most itt csendesesen tegyük hozzá: a történelem fogalmakat is tisztáz.

Erre igen nagy szükség van általánosságban is, de különösen a Rákóczi-szabadságharc kérdésében. Nem sok Rákóczi-szabadságharral foglalkozó mozi és TV filmünk van, de ezek után „alapos” – és nem tudom, egyáltalán helyrehozható – munkát végeztek fiatalságunk fogalmaiban a szabadságharról alkotott képet illetően.

Ha hihetnek a különböző helyeken megrendezett vetélkedőkre beküldött dolgozatok olvas-tán bennem kialakult képnek, akkor a labancok mint tohonya és főleg gyáva alakok voltak, akiknek az evés-ivásán kívül kizárólag az volt a gondjuk, hogy az erdőben és nádasokban bujkáló kurucok otthonmaradt hozzátartozóit nyomorgassák. Ezzel szemben a kurucok vilámló szemű és kardú nyalka vitézek, akik általában hármásával kaszabolják a labancokat egyetlen suhintással. A még nem kuruc falusi legényekre, miután bátor tettekkel igazolják rátermettségüket, hamar rákerül a fényes és főképpen ezüst sujtásos kuruc egyenruha, és kezét ráz velük a hálás Esze Tamás, ha nem Vak Bottyán, vagy az éppen arra járó Fejedelem.

A ránk nézve szomorú valóság viszont az volt, mint tudjuk, hogy ez az osztrák sereg már 1704-ben Hőchstädtnél döntő vereséget mért XIV. Lajos francia seregére, akit még a poroszok is segítettek, és mennyivel igazabb a valóság, hogy ezzel a folyton növekvő osztrák sereggel állt szemben a kurucság még hét éven keresztül – alkalmanként még győztes csatákban is!

Az igazi történelemszemlélet az, ha a dolgokat keletkezésük állapotába tudjuk helyezni. Próbáljuk meg tehát a Rákóczi-szabadságharc kezdeti- és megyei eseményeit keletkezésük állapotába helyezni, és úgy vizsgálni.

Előadásom a Rákóczi-szabadságharc mindössze három hónapjával, az 1703. július 16-tól október 15-ig tartó úgynevezett Felső-tiszai hadjárattal kíván foglalkozni. Mint Balogh István történész-levéltárigazgató mondja: *„....e három hónap alatt és ezen a tájon alakult át a kezdeti job-bágyfelkelés szabadságharrá, az itteni sikerek tették lehetővé a felkelés, majd a szabadságharc társadalmi, katonai és politikai megszervezését.”*

¹ Elhangzott a XXXI. Honismereti Akadémián. Nyíregyháza, 2003. július 2-án (Szerk.)

Természetesen addig, míg a fejedelem térségünk területére lépett, sok minden történt Európában is, Magyarországon is. A török háborúk befejezése után (1699) a magyar katonákat elbocsátották, ezek jórészt fegyverrel kezükben szétszéledtek és az elégedetlenek, az új renddel szembenállók számát gyarapították. Ez a szembenállás oly mértékű, hogy nemcsak megyénk nemességének, hanem a reguláris csapatok parancsnokainak (Montecuccoli, Nigrelli) is gondot okoztak.

A szegénylegények és a kőborlók rajtaütései, vonulásai, majd Rákóczi megjelenése az ország keleti részében furcsa helyzetet teremtettek. A szabolcsi, szatmári és beregi nemesség nem akart csatlakozni a fejedelemhez, és számos, hadaik megerősítését kérő levélben, a vesztély nagyságát alaposan eltulozva, hűségükről biztosították az osztrák felsőbbiséget. Viszont az osztrákok, félve a nemesség elpártolásától, csak ígérgettek, fegyvereket és a várak megerősítéséhez anyagiakat nem küldtek, ezt a megyei urak kötelességévé tették.

A nyugalom nem állt helyre azután sem, miután Károlyi Sándor, aki ekkor még a császár hűségén volt, 1703. július 7-én megverte a rendezetlen és gyakorlatlan kuruc csapatokat. Nem állt helyre, mert Rákóczi megbízottai – jóformán az osztrák helyőrségek szeme láttára – tovább járták a falvakat és szították a tüzet.

Mielőtt tovább vizsgálnánk a megyei eseményeket, térjünk vissza néhány mondat erejéig – hogy teljesebb legyen a háttér képe – az európai történésekre. Már említettem a bevezetőben és más vonatkozásban a höchstädti csatát. Nos miközben nálunk kirobbant 1703-ban a Rákóczi-szabadságharc, előzőleg kitört nyugaton a franciák és az osztrákok között az úgynevezett spanyol örökösödési háború. Történt ugyanis, hogy megüresedett a spanyol trón, ahol eddig a Habsburgok spanyol ága uralkodott. A trónra bejelentették igényüket mind az osztrák Habsburgok, mind XIX. Lajos francia király – ez 1701-ben háborúhoz vezetett. Törökországban a franciákat támogatták az osztrákokkal mindig ellenséges poroszok, a franciák viszont minket támogattak, mivel az osztrákok hátában voltunk és seregeket köthettünk le. Ez a támogatás kimerült jórészt hangzatos biztatásban, de küldtek némi pénzt és néhány katonai szakértőt is. Már most jegyezzük meg, hogy arra azonban nem voltak hajlandók, hogy írásbeli szövetséget kössenek Rákóczival, hogy bekerülhessünk egy majdani békeszerződés érintettjei közé. Rákóczi kedves volt Lajosnak, de lázadó volt!

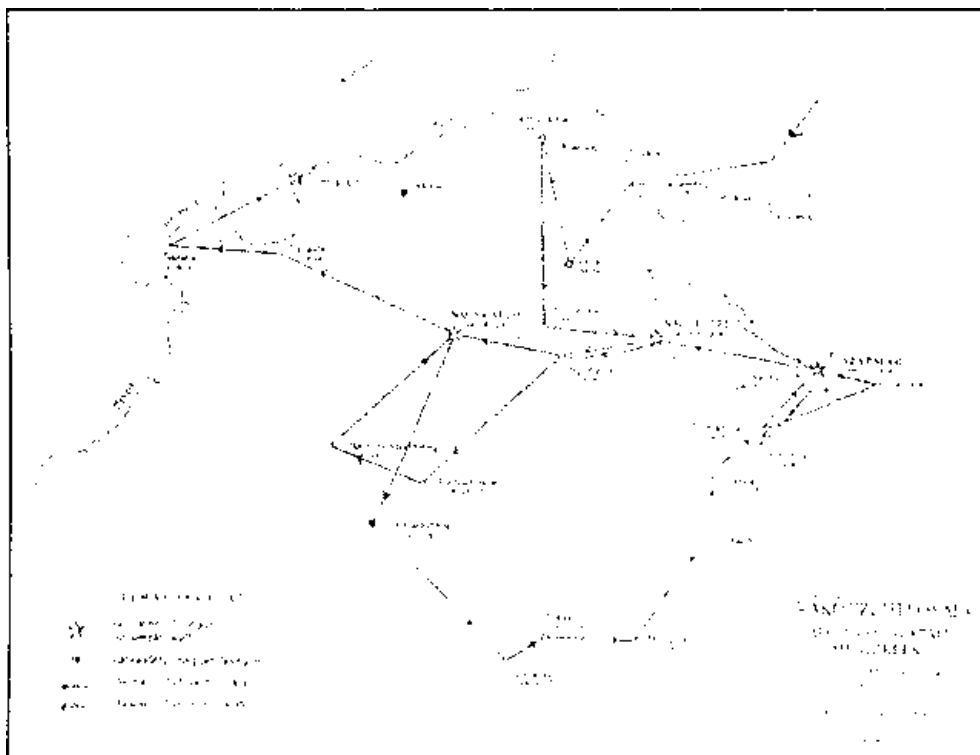
1703. július 7-én fordult a kocka. Miután Rákóczi és Bercsényi július elején elindultak a zavadkai táborból, alig egy hét múlva megverték az ellenük indult alispán csapatait és a győzelmet kihasználva, valószínűleg július 16-ról 17-re virradó éjszaka a kuruc seregek Vásárosnaménynál, a mai Tiszavidéknél és Aranyosapátnál átkeltek a Tiszán.

A naményi táborban 1703. július 18-án kelt a kuruc felkelés egyik igen fontos dokumentuma, a naményi pátens. Ebből kiviláglik az a fontos tény, hogy Rákóczi „...még el volt határozva a felkelésnek a nemesség részvétele nélkül való folytatására is.” De hívja a nemeseket is, hogy „...az ország törvényeit sértő idegen uralmat lerázzák”. Mivel a megyének ez idő szerint nem volt a kisvárdai várnál alkalmasabb erődítménye, a megye nemessége ide húzódott, várva az események alakulását, s közben segélykérő és hűségüket bizonygató leveleikkel tovább ostromolták Nigrellit, a kassai főparancsnokot.

A várba zárkózott nemesek Rákóczi hívó szava ellenére ugyan még nem csatlakoztak a felkeléshez, csak semlegességet fogadtak, de a Fejedelem – mivel tudta, hogy a nemesek egyelőre még félnek felkeléskor jobbágyaiktól – július 22-én továbbindult, hogy újabb sikerekkel mintegy biztositókat szolgáltatasson a habozó nemeseknek. Estére érkezett meg a mai Nyirgyulajba, ott két napig tartózkodott és kiadta a brezáni és a naményi pátens után harmadik kiáltványát, a gyulaji pátens, melyben a Tisza mentén lévő hajdúvárosokat szólította fel, hogy jelenjenek meg táborában és támogassák a felkelést.

A pátens nyilvánvaló célja, hogy a hajdúvárosok megnyerésével a felkelés társadalmi támogatottságát a polgársággal szélesítse ki. A hajdúvárosok ugyan egyelőre még vonakodtak a felkeléshez való csatlakozástól, ugyanúgy mint a nemesség, hiszen Kálló és Tokaj vára fenyegető közelségben és német kézen voltak. Ugyanez volt az oka az Ibrányban összegyűlt nemesek tétovázásának is.

A Fejedelem ezután Böszörményben hagyta Bercsényit, hogy tovább alkudozzon a hajdúvárosokkal, maga pedig visszatért Szabolcsba és július 28-án Kállót vette ostrom alá, hogy mind a hajdúvárosok, mind a szabolcsi nemesség tétovázását megtörje egy sikeres ostrom-

Rákóczi útjai Szabolcs és Szatmár megyékben 1703. július 18 – október 15.:

Július 16-17. Átkelés a Tiszán Vásárosnaménynél – Július 18. A naményi pátens kiadása – Július 19-20. Kisvárda ostroma, Vay László elfogatása – Július 19. Rákóczi Vaján – július 21-22. Rákóczi az ecsedi uradalomban – Július 23-24. Rákóczi Nyirgyulajban – Július 24. A gyulaji pátens kiadása – Július 25. Rákóczi Nagyecsedén – Július 26-27. Rákóczi a hajdúsámsoni táborban, Dobozy István debreceni főbíró a fejedelemségnél – Július 28. Rákóczi Kálló alatt – Július 29. A kállói vár bevétele – Augusztus 2-3. Rákóczi Hajdúbozsórmény alatt – Augusztus 5-7. Rákóczi Bihardiószegen – Augusztus 7-9. Rákóczi Székelyhídon – Augusztus 10. Rákóczi Margitán – Augusztus 11. Rákóczi Tasnádszántón – Augusztus 12-14. Rákóczi Gencsen – Augusztus 15-29. Rákóczi Vetésen – Augusztus 17. A vetési pátens kiadása – Augusztus 31.–szeptember 4. Rákóczi Ombódon és Pálfalván – Szeptember 4. Rákóczi Majténynál – Szeptember 11.–október 6. Rákóczi Domahidán, Szentmártonban, A szatmári vár körüli ostromzár készítése – Október 8. Indulás a szatmári táborból – Október 9. Rákóczi az ecsedi várban – Október 10. Rákóczi Nyírbátorban – Október 14. Rákóczi Tiszalőkön – Október 15. Rákóczi a tiszaluci táborban.

mal. Bár a vár parancsnoka Augustin de Noel hadnagy július 28-án is sürgeti a vár megerősítését, erre már nem kerülhetett sor, mert a várat a kurucok a következő napon elfoglalták.

A kállói vár elestének hírére a „lelküket veszített” és a kisvárdai várba zárkózott nemesek újabb könyörgő levelet intéztek Kassára Nigrellihez, aki segítség helyett a korábbihoz hasonló semmitmondó szóvirágokkal válaszolt.

A Fejedelem jól számított: Kálló elestének a hírére a hajdúvárosok „kibontották a zászlót és fegyverbe álltak”. Velük megerősödve indulhatott a kuruc sereg Nagyvárad megostromlására.

A Fejedelem augusztus 5-én már Bihardiószegen táborozott. Akkorra döntöttek végre a szabolcsi nemesek is. Ugyanezen a napon „Szabolcs vármegye nemessége, amely a kisvárdai várba zárkózott, már kibontott zászlókkal megjött Diószegre” – írja emlékirataiban Rákóczi.

Innen a Fejedelem Székelyhídra, majd Margitán, Tasnádszántón és Gencsen keresztül a Csenger és Szatmárnémeti között lévő Vetésre ment.

Rákóczi augusztus 15-e és október 7-e között, a szatmári vár ostroma alatt igyekezett a szabadságharc jelentőségének megfelelő szervezetet és fegyelmet teremtteni seregében. Eközben

több szatmári faluban táborozott, így Ombódon, Pálfalván és Szentmártonban. Kiadta „hadi reguláit” és megkezdődött a sereg fegyverrel, ruházattal való ellátása és az élelem biztosítása.

Mennyire prózai, ugyanakkor mennyire nehéz és nagyon-nagyon fontosak ezek a mozzanatok egy kialakulóban lévő mozgalomnál, amely Európa egyik legnagyobb birodalmának harcedzett, és mérhetetlenül nagy – ha egyenlőre a francia háborúban is elfoglalt – seregével készült megmérkőzni! Mennyire más kuruc világ ez, mint a sokakban ma is élő „Rajta, Miska, Rajta” – kurucság, amelyre már utaltam.

A had szervezése, felszerelése és ellátása mellett igen fontos és kényes kérdés volt a Rákóczi táborába gyülekezett jobbágyok helyzetének rendezése. Ettől függött ugyanis nemcsak a jobbágyok kitartása a felkelés mellett, hanem a nemesek viselkedése is!

Ezzel a két égető kérdéssel foglalkozik a fejedelem augusztus – illetve szeptember végén kelt két irata. Mindkettő a várszolgálatra kötelezett, és a jobbágyokból lett katonák viszonyát kívánja rendezni.

Az egyik irat, a későbbi (ez szeptember 29-én kelt), a nyírbátoriakra vonatkozik, a másik, a fontosabb, az augusztus 28-án kelt, az ún. vetési pátens. Ennek fontossága abban rejlik, hogy világosan megvonja a határt a ténylegesen is harcoló, fegyvert fogott, és katonai szolgálatot nem teljesítő jobbágy között.

Az előbbieket, a ténylegesen harcolókat, szűkebb családjukkal együtt mentesítette a földesúri pénz- és természetbeni adózástól, míg az utóbbiak számára elrendelte a jobbágyszolgáltatások teljesítését. A további általános jobbágyvédő rendelkezések mellett azonban a pátens megnyugtatta a földesurakat, hogy nem célja a társadalmi rend felborítása.

Közben az csemények haladtak tovább: „...a felkelés hullámai már elérték a Felvidéket és az ország nyugati határát is.” A körülfárt várakat ostromló kuruc seregek rendszeres ellátást igényeltek, ezért rendelte el Bercsényi szeptember 13-án „a fegyvert fogni vonakodó” szabolcsi nemesek jóságainak számbavételét. Ezt követően küldi el a Fejedelem a Szatmár melletti táborból a hűségére felesküdtö nemesek számára parancsát az általános felkelésre, mely így kezdődik: „Minthogy a haza szolgálatá ügy kívánja, a nemes vármegyé minden további halogatás nélkül harmadnapra táborunkban jelen lenni el ne múlassa...”.

Rákóczi 1703. október 6-án indult el Szatmár alól Tokaj felé – Nagykároly, Nagyecsed és Nyírbátor érintésével – október 14-én ért Tiszalökre. Másnap kelt át a tiszaluci réven, és ezzel véget ért az 1703. évi, igen jelentős szabolcs-szatmári tartózkodása.

A következő években ez a térség továbbra is megtartotta jelentős szerepét mind az utánpótlás szempontjából, mind pedig azért, mert helyszíne volt a Fejedelem tárgyalásainak. Vanak adataink arra, hogy pl. tárgyalásainak egyik fő helyszínére, Vajára menet többször tartózkodott Kisvárdra várában, sőt Emlékiratai és más feljegyzések alapján tudni véljük, hogy a ma is álló délkeleti torony bástyáján állva tartotta első, majd utolsó magyarországi seregszemléjét. Mellékesnek tűnő adat, de érdekessége miatt hadd említsem, feljegyezték, hogy egyik „Vajára menendő” útja alkalmával a Tiszáról csónakkal hozták be a Fejedelem kedvenc halát a kecségét, amelyért bizonyos számú „pénzákat” utaltak ki a halásznak. Lám, akkor még az „ereken-ágakon” be lehetett csónakázni a vár alá, és még kecsége is volt a Tiszában.

Visszatérve a komolyabb dolgokra, a Fejedelem fentebb említett tárgyalásaira. Ezeknek a tárgyalásoknak – mint tudjuk – sohasem a megbékélésre hajló alkudozás volt a céljuk, hanem kiteszlik belőlük Rákóczi arra irányuló törekvése, hogy harcát kiemelve a provinciális, helyi jellegű háborúk sorából, és az éppen folyó európai méretű küzdelem, a spanyol örökösödési háborúhoz kapcsolódjon azzal a céllal, hogy az esetleg később kötendő európai békerendszer részévé váljon – hazánk és az osztrákok közt majdan létrejövő béke is.

Dr. Kriveczky Béla

Felhasznált irodalom: *Balla Antal:* II. Rákóczi Ferenc. Cserépfalvi kiadó, Bp., 1943. – *Balogh István:* II. Rákóczi Ferenc Szabolcs és Szatmár vármegyékben. – Nyíregyháza, SzSz Megyei levéltár kiadványai, 1976. – *Esze Tamás:* Rákóczi tiszántúli hadjárata. Századok, 1951. – *Mocsár Gábor:* A város és a Fejedelem. Bp., 1980. – *Rákóczi Ferenc:* Emlékiratok. Bp. 1985. – II. Rákóczi Ferenc válogatott levelei. Bp. 1958. – *Zimmermann Rezső:* Adalékok II. Rákóczi Ferenc felkeléséhez Szabolcs vármegye Levéltárából. Történelmi tár, 1909.

Okleveles adatok: Gr. Montecuccoli ezredes parancsa Szabolcs megyéhez, 1703. V. 12. – Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei önkormányzat levéltára (SzSzBmL), Nyíregyháza, IV., A.1.1703. Fasc.4.No.49. – Octavius Nigrelli felső-magyarországi főparancsnok utasítása Szabolcs vármegyéhez Kálló várának megerősítéséről, Kassa, 1703.V.2. 2., SzSzBmL., IV.A.1. 1703. Fasc.4. No.68. – II. Rákóczi Ferenc felhívása Szabolcs vármegye minden rendű lakosához a felkelés fegyveres támogatására, 1703. július 18. 8., Országos Levéltár, Rákóczi Szabadságharc levéltára, G19. Pátensek II.3.e. – II. Rákóczi Ferenc felhívása a Tisza mentén lévő Hajdúvárosokhoz a táborban való megjelenésre és a felkelés támogatására, Nyíregyulaj, 1703. július 24. 4., Büdöszentmihály város Levéltára. V. A. 251.3. – Augustin de Noel újabb szekereket és napszámósokat kér a vár megerősítésére, Nagykálló, 1703. július 28. 8., SzSzBmL., IV. A. 1. Fasc.4. No.67. – Octavius Nigrelli felső-magyarországi főparancsnok levele Szabolcs vármegyéhez az uralkodó hűsége melletti kitartás érdekében, Kassa, 1703. augusztus 4. – SzSzBmL., IV.A.1. 1703. Fasc.4. No.55. – II. Rákóczi Ferenc parancsa a felkelés és a szabadságharc ügye mellett fegyvert fogott jobbágyok földesúri szolgáltatásuk alól való mentességéről, Vetési tábor, 1703. augusztus 28. 8., SzSzBmL., IV.A.1. 1703. Fasc.4. No.108. – Bercsenyi Miklós parancsa Szabolcs vármegye alispánja részére a fegyvert fogni vonakodó nemesek jószágainak ügyében, Nagykároly, 1703. szeptember 13. – SzSzBmL., IV. A. 1. 1703. Fasc.4. No.110. – II. Rákóczi Ferenc parancsa Szabolcs vármegyéhez a nemesi felkelésről, Szatmár tábor, 1703. szeptember 23. 3., SzSzBmL., IV. A. 1. 1703. Fasc.4. No.111. – Az egész Szabolcs vármegyére kiterjedő összefrás az egyes helységekről katonaiállítási szempontból. Processus Egregii Domini Steph. Horváth, e. D. Georgii Jármý, e. D. Georgii Bogdány, e. D. Petri Zoltány., SzSzBmL., IV. A.1. 1704. Fasc.5. act. No.90.

II. Rákóczi Ferenc kapcsolata a Partiummal és Erdéllyel

II. Rákóczi Ferenc, a magyar szabadságharc jelképe, bár a Felvidéken Borsiban született, ősei révén sorozatosan kapcsolódott Erdélyhez. Olyan ősök leszármazottja, akik Habsburg-ellenességről voltak ismertek. Úkapja, báró Rákóczi Zsigmond, a hatalmas családi birtok megalapítója, Bocskai István függetlenségi harcához csatlakozott, aki Erdély kormányzójává nevezte ki. Bocskai halála után az erdélyi rendek megválasztották Erdély fejedelmévé. Fia I. Rákóczi György, majd unokája II. Rákóczi György a fejedelmi székben védte Erdély függetlenségét. I. Rákóczi Ferencet még apja, II. Rákóczi György életében fejedelmévé választják, de egy napot sem uralkodott. Részt vett vizont a Wesselényi-féle Habsburg-ellenes felkelésben, mint Zrínyi Péter horvát bán veje, kinek leánya Zrínyi Ilona, a felesége volt. Ilyen elődök után már érthető II. Rákóczi Ferenc elkötelezettsége a nemzet szabadságáért való küzdelemben.

A Rákóczi-szabadságharcot több nemesi és paraszti megmozdulás előzte meg, melyek közül a legjelentősebb az 1670–1680-as években a Thököly Imre vezette Habsburg-ellenes felkelés. E felkelés résztvevőit, függetlenül attól, hogy nemesekről vagy közrendűekről van szó, már kurucoknak nevezték. A kuruc mozgalom szorosan kapcsolódik Erdélyhez, főleg a Partiumhoz. A XVII. század végén Erdély lakosságának többségét a jobbágyok alkották, de jelentős volt a szabadparasztok és a hozzájuk közel álló kisnemesek és a kialakuló városi polgárok száma is. I. Lipót császár rendelkezései alapján sokszorosan nőtt az adófizetés, a porció, közben 1/3-ra csökkent az állattalomány. Ezek mellett pusztított a pestis járvány. Ez törvényszerűen vezetett a jobbágyszökésekhez, a szegénylegények számának gyarapodásához. Nyílt ellenállások alakultak ki főleg a hegyvidékeken, Máramaros, Beszterce környékén és a Székelyföldön, s kezdett kiterjedni Erdély nagy részére. Az 1697-es hegyaljai felkelést rövid idő alatt leverték, de hatására a közeli vármegyékben – Ugocsa, Szatmár, Bihar, Máramaros, Belső Szolnok és Kővár vidékén – hasonló felkelés volt kibontakozóban.

Az Érmellék, a Berettyómente, a Sárrét ekkor már évtizedek óta az elbocsátott végvári katonák bujdosásának helyszíne. De itt a Partiumban szervezkedtek a Wesselényi-féle összeesküvésben kompromittált földesurak, birtokuktól megfosztott köznemesek, üldözött protestánsok. A kurucok 1673-ban hol Biharon, hol Biharpüspökiben tanácskoztak. 1674-ben Csatárban Wesselényi Pált választották vezérükké, 1680-ban Thököly Imrét fővezérré. Megdöbbenést váltott ki a kurucok körében, hogy 1685-ben a törökök elfogták Thökölyt a bécsi udvarral való békekötés reményében. Tiszjainak java része császári szolgálataba állt. Így Petneházy Dávid lovas ezereskapitány is, aki már 1686-ban kurucával együtt részt vett Caraffa osztrák generális seregével Szentjobb várának felmentésében, de ott volt Buda felszabadító ostrománál is.